

GLAVA PRVA.

Donji Kraji i Hrvatinići.

Vaznost ličnosti Hrojeve. — Donji Kraji; granice im početkom XV. vijeka. — Neki historijsko-geografski podaci o Donjim Krajinama u srednjem vijeku. — Porodica knezova Stjepanica, kasnije prozvanih Hrvatinića: knez Hrvatina (1299. — 1304.), rodjak i saveznik hrvatskih velikana Subića, knezova Birskih. — Sinovi kneza Hrvatina, protivnici Mladena Subića (1316. — 1322.). — Pavao Hrvatinić, knez Donjih Kraja (1323. — 1332.). — Hrvatinići i kraji Ljudevit I. Anžuvinac (1357.). — Rat kraja Ljudevita I. s banom Tvrtkom od god. 1363. i vojvoda Vukac Hrvatinić, otac vojvode Hroje (1366.). — Hroje Vukčić Hrvatinić, vojvoda bosanski (1380.). — Clanovi porodice Hrvatinića osim Hroje.

etnaesti i petnaesti vijek stojeća su velike feudalne gospode.

Neprekidni spoljašnji ratovi i vječne unutrašnje

smutnje vazda slabe moć vladaočevu, a jače moć silenih velikana, ali zato redovito npropaćuju građanina i seljaka. To i jest poglavito obilježje pomenutoga vremena, tako da se na nj veoma zgodno mogu primijeniti riječi sv. Pavla: «Izvana borbe, iznutra strah». Kad vladalac nema pri ruci stalne vojske, već je treba da svaki puta izbjie prošjom od svoje samovoljne gospode, onda je posve prirodno, što možni feudalci osjećajući premoc svoju i predobro znadu, da je kraj njihov samo po njima kraji. Stoga i jest dogovor između nekolicinih takih silnika prikladan, da vrhovnu državnu glavnu bez

Sisic: Vojvoda Hroje.

muke prisili na koncesije svake ruke, našto se najjači među njima (dakako, ako je i umno dorastao), lako prometne u onaj stožer, oko kojega se svi državni poslovi okreću; vladalac pak mora da se zadovolji kićenim naslovom.

Burgundskome vojvodi Ivanu «Bez Straha», Bernardu knezu d'Armagnac i Henriku grofu of Hereforde ne ustupa nimalo naš Hrvoye Vukčić Hrvatinić, koji ide u red onih riječkih oligarha, što su moć svoju održali do podkraj svoga života. Miješa se u dinastička pitanja izvan domovine svoje, rješava ih i kod kuće, a konačno zavlada sam, dakako bez kraljevskoga naslova. U njegovoj su se ruci za punih dvadesetak godina sastajale sve niti bosanske spojšašnje i unutarnje politike, dok mu je ličnost bila u isto doba po kralja Zigmunda jedna od onih kopča, za koju se dužje vremena hvatao veći dio njegove državne radnje. Možni bosanski oligarha pored toga još kuje i svoje novce, najprije sa svojim porodičnim, a kasnije hercegskim grbom, redovito prima strana poslanstva, dajući im mjerodavna uputstva i odgovore u diplomatskim postovima, odlikuje vjerne podanike svoje plemićkim rangom, šta više, još i onda, kad ga veće nije bilo na životu, postade mu hercegski grb znakom kraljevstva bosanskoga: u bijelom polju crveno odjevena ruka, sa željeznim pregrbom i željeznim rukavicama, koja drži mač, mašuci njime poprilično na lijevo. Završaj sphijskoga hercega bili su Donji Kraji, to jest onaj prijedjel, što se širi u porječju gornjega i srednjega Vrbasa i Sane. Sva ona okolina, koja se pruža u podobi trokuta, kojemu je vrh na gornjem Vrbasu kod sredovječnoga Skoplja, a današnjega Donjega Vakufa, između planine Dekale (1535. m), Vitoroga (1907 m), Čardaka (1647 m), Crne Gore (1630 m), Smetice (1390 m) i Grmeča (1480 m) sa sjeverozapadne, a Majdanske (650 m) na lijevoj obali, te Beharem-aginice (590 m) na desnoj obali Sane, pak Uzlomca (942 m) na desnoj obali Vrbasa, a Borje planine (1077 m) sa sjeverne, te konačno Očauša (1283 m), Zastjena (1208 m), Vlasica (1919 m) i Plane (1510 m) sa jugo-istočne strane, sva ta okolina kažemo, sacinjavala je krajem XIV. i početkom XV. stoljeća pomenute Donje Kraje. Ime im je svakako otale, što oni odista na podnožju onih visokih planina, koje ih okružuju, mnogo niže leže, nego li njima susjedni prijedjeli s istoka i

zapada, a zacielo je novije ime «Krajinna», što se još danas tako čuje, potalo upravo od negdašnjega naziva Donji Kraji. ¹⁾ Tude su proticale osim Vrbaša i Sane još i rječice Pliva i Vrbanja, natapajući onaj goroviti, ali ipak bujnim šumama pokriveni prijedjel. Medjutim Donji Kraji nijesu svagda zapremali toliko prostor, jer su vremenom sastavljeni, i to od politički prvobitno čisto hrvatskih župa, to jest onih s lijeve obale Vrbaša, pak onda bosanskih s desne obale.

Donji se Kraji prvi puta spominju dne 20. jula 1244. uz Usoru i Soli, kao sastavni dio banovine Bosne, koja se tada (za Matije Ninoslava) nalazila pod vrhovnim gospodstvom ugarskim. Kraji Bela IV naimo odredi pomenutoga dana, da biskup bosanski (a tada je to bio dominikanač Ponsa) i kaptoi njegov imadu pravo pobirati u ime svojih prihoda desetinu u Usori, Solima i Donjim Krajinama²⁾. Dakako, koje su župe sačinjavale sredinom XIII. vijeka Donje Kraje, toga otale još ne saznasmo, ali prema jednom kasnijem spomeniku mogli bismo to donekle ipak odrediti. Godine 1406. otpremi bosanski kraji Štepan Tvrtko II. u dogovoru s hercegom Hrvosjem, vojvodom Sandaljem Hranicem i ostalim velmožama poslanike svoje na napuljski dvor kraju Ladislavu te ga umoli, da bi potvrdio kraljevstvu bosanskom stare medje, kako su mu bile za bana Kulina (1180. — 1204.), a u prvom redu one prema Ugarskoj. Ladislav Napuljski, veoma obradovan s poslanstva svoga «premliloga rođjaka» kraja bosanskoga, rado to učini (dašto, prema bosanskim uputama), dne 26. augusta pomenute godine. Eto, sada treba da nas poglavito zanimaju medje prema Ugarskoj, dakle Hrvatskoj, koje na žalost nijesu izriječkom pomenute, ali se ipak mogu nekako odrediti deduktivnim putem.

Kazali smo, da se u ispravi navodi Hrvosje, koji je onda bio gospodar Donjim Krajinama, pa stoga držimo, e se nije mučno domisliti, da im je medja prema Hrvatskoj morala tom potvrdom u glavnom ostati neprimjenita, jer bi u protivnom slučaju herceg Hrvosje zacielo morao stogod od svoje zemlje izgubiti za uhar Hrvatske, a na takovo što on ne bi nikako pristao; otale dakle izlazi, da su granice Donjih Kraja prema Hrvatskoj za bana Kulina, t. j. početkom XIII. stoljeća, bile iste kao i godine 1406., to jest crta povučena od Grmeč planine

južno-istočno do Skoplja na Vrbasu, ili drugim riječima, tad je Donje Kraje činio sav prostor Vrbasu na zapad, gdje su se nalazile župe Plivska, Zemljicka, Vrbanska i Mrenska⁹). To je čisto hrvatski prijedjel, koji je pripadao za narodne dinastije kraljevstvu hrvatskome, a po našem je sudu baš uza nj prvobitno i bilo vezano ime Donji Kraji; sva je prilika da se ocijepio od Hrvatske za vizantinskoga vladanja, dakle pripao Bosni za Kulina bana. Kako je rasla i jačala moć porodice Hrvatinića, koja je tude gospodila možda odavna, onako kao Šubići župi Brbitrskoj, tako su se vremenom i granice Donjih Kraja sve to većina širile na sjever i na istok, prešavši Vrbas. Za najmoćnijega Hrvatinića, našega vojvode Hrvoja, Donji su Kraji dosegili kroz neko vrijeme i najšire prostranstvo. U to doba sačinjavale su ih sljedeće župe: Pliva, Luka, Zemljik (Zesaljnjanik), Vrbanja, Glaz, Mren, Vrbas, Sana, a tek privremeno i Dubica. Mi ćemo sada redom nadovezati neke geografsko-historijske bilješke na svaku od ovih župa.

Plivska u župu u prvi spominje kao čest hrvatske države car Konstantin Porfirogenit zovući je *ἡ Πλασκή*⁴), a kako se iz jed-noga poznijega svjedocanstva vidi, prostirala se s obiju obala riječice Plive, koja kod Jajca pada u Vrbas. Na južno-istoku granicila je sa Skopljanskom župom, na južno-zapadu sa Glamočkom, na sjevero-istoku sastajala se kod Jajca s Lučkom, na istoku bio joj je Vrbas međjom, a na sjeveru Zemljicka župa. Glavno mjesto bješe tvrdi Sokol grad na lijevoj obali Plive, kojemu se i danas još vide ostaci⁵). Ta se župa u izvorima opet pominje drugom polom XIV. vijeka, za navale kralja Ljudevita I. Anžuvinca. Negdje koncem XIV. vijeka podiže u Plivskej župi, upravo ondje, gdje se Pliva ruši u Vrbas, herceg Hroje tvrdi i glasovit grad Jajce, koji se za turske najezde podiže nada sve ostale bosanske gradove, postavši kraljevskim prijestolnim gradom. Godine 1434. spominje se u jednoj ispravi Tvrtko Milatović kao plivski vlastelin⁶). Prijedio oko Plive zove narod danas «Pliivski podovi»⁷).

Lučka župa a prostirala se na desnoj obali Vrbasa, Jajcu na istok, te joj se ime sacuvalo u današnjem nazivu onoga kraja Dno-luka, kojim protiče Lučina potok. Izvori je riječko spominju; zna se samo, da joj je godine 1412. herceg Hroje bio gospodar, a knez da je u njoj bio Milat Čučić⁸).

te da se u njoj godinie 1461. dizao grad Komotin, kojemu se još i sada vide tragovi nad vrelom komotinskoga potoka. Zemljica ili Zemaljnicka župa štrila se s obiju strana srednjega Vrbasa do na domak današnje Banja-luke, koja medutim nije toj župi pripadala. Zemljicka se župa prvi puta spominje godinie 1287, kad ju je dne 8. maja bosanski ban Prizreda poklonio «prvorodjenomu sinu» slavenskoga bana Stjepana III. Babonica, po svoj prilici zetu svome Vladislavu, a mužu kćeri si Katarine. Tom se prilikom navode njezine medje, ali ih zasada još nije možno točno odrediti prema današnjem geografskom nazivju. Tek to je jasno, da se prostirala na zapad Glasnoj, na istok Sanskoj, na sjever Plivskoj, i na jug Vrbaskoj župi. Od mjesta, što se u njoj spominju, razumijeva su i poznata: Bistrica, Kola i Ponikve, dok nam nije uspjelo točnije odrediti položaj, glavnoga mjesta Zemjicka.⁹⁾ Medutim Babonici nijesu bili dugo u posjed Hrvjevih predja Več-1323. spominje se Pavao Hrvatinić kao gospodar «svemu Zemljiku»¹⁰⁾. Dne 12. augusta 1434. spominje se u jednoj ispravi vojvoda Marko kao svjedok «od Zemahnika»¹¹⁾.

Vrbanska župa sterala se na lijevoj obali rijece Vrbanje, a na desnoj obali Vrbasa. U njoj je bilo glavno mjesto grad Kotor, kojemu se i danas još vide razvaline, a pod njime varoš istoga imena. Kotor je bio najmilije prebivateljce hercega Hrvoja Napose se spominje u jednoj ispravi od 2. aprila 1412, kad ga Hrvoje zapisuje ženi svojoj Jeleni kao jamčevinu za uzajmljene mu novce. Istom se prigodom navodi kao svjedok i vojvoda Pripko «iz Vrbanje»¹²⁾.

Glasna župa štrila se oko obiju obala rijeke Ukrine, na istok Dubičkoj i Vrbaskoj župi, sve do vrelista savske pri-toke Usore. Ona je još godinie 1334. bila u Hrvatskoj, odnosno u ondašnjoj Slavoniji, te potpadala u crkvenom obziru biskupiji zagrebačkoj¹³⁾, a godinie 1391. pripade Hrvjevim Donjim Kraljima Glavno mjesto bio je Glasni grad, a pod njime se nalazila varoš Srida; na žalost točniji položaj obaju mjesta zasada nam još nije poznat¹⁴⁾. Na tom se gradu nalazio i hri-1244. kralj Bela IV, te je odavle mir sklapao s Venečijom¹⁵⁾. Godinie 1285. bio je glasni župan knez Radoslav iz porodice Babonica¹⁶⁾.

Mrenska župa nalazila se u porječju gornje Sane oko grada Kijuča i Mrena na Sani, pod kojim se nalazila varoš Kijevci, što se još i danas pod tim imenom ondje naziva¹⁷⁾. U tu su župu začijelo još pripadati i Lutzci, koji se godine 1392. u jednoj listini naprosto spominju kao mjesto «u Donjeh Krajih»¹⁸⁾. Grad Kijuč navodi se prvi puta godine 1325. kao vlasništvo porodice Hrvatnica, no začijelo da je to bio već davno prije, a onda opet 1354; tada ga nalazimo kao baštin-ski posjed najstarijega sina kneza Hrvatna Stjepanica, Vuko-slava Hrvatnica i sina mu Vlatka Vukoslavica¹⁹⁾. Grad Mren dopade od Hrvatske hercegu Hrvoju tek između godine 1385. i 1391.

Vrbaška župa zapremaše obje obale donjega Vrbasu. Sve do pod kraj XIV. vijeka pripadaše tadašnjoj Slavoniji, a tek onda je vojevoda Hrvoje pridruži svojim Donjim Krajinama. Sre-dište je u njoj bio Vrbaski grad (danas Banjaluka; još 1299. kaže se za nj, da je bio kraljevski²⁰⁾), onda Vojskovo, Turjak, Gradac, Podgradci, Viduš, Ivanjska i Lipovac²¹⁾. Sva se ova mjesta još polovicom XIV. vijeka spominju kao župe bisku-pije zagrebačke.

Sanska župa obuhvataše obje obale srednje i donje Sane, te je takodjer tek krajem XIV. vijeka pripala Donjim Krajinama. Spominje se od godine 1264. počevši veoma često u spisima biskupije zagrebačke, kojoj je pripadala²²⁾, a dugo je njome vladala porodica knezova Babonica Blagajskih, čija je kćerka, Podgracica, bila ova mjestu: Kozar, Blagaj, Japra, Vodica, Oštra Luka i Hrvaca²³⁾.

Dubička župa, uni na jug između ušća Sane te Kozare i Prosare planine, pripadala je Donjim Krajinama tek kroz četiri godine (1398.—1402.), kad ju je Hrvoje osvojio na sabli. Tude su bila ova mjesta: Dubički trg, Greda, Slabinja i Strigova²⁴⁾.

Ogledavši tako one historijsko-geografske sredovječne podatke, što su nam za sada o Donjim Krajinama pri ruci, te koliko smo to smatrali za nužno, predjimo na vijesti, koje imamo o predjima Hrvojevim, tim davnim gospodarima jednoga dijela, naima baš jezgre, ovih strana.

Najstariji član te porodice, koji nam je zasada poznat, jeste knez Stjepan, po kojem su se Hrvatnici i zvali u

starije doba Stjepanić²⁵. Kako se godine 1301. spominje kao pokojnik, dok mu je istodobno sin Hrvat in već zreo muž, te i sam imade odraslih sinova, to bismo mogli otale izvoditi, da je taj isti knez bio u Donjim Krajinama, valjda već godine 1244, kad se oni prvi puta spominju, dakle da je i on tada priznavao, pored bana Matije Ninoslava, ugarsko-hrvatskoga kralja Belu IV. kao vrhovnoga gospodara²⁶). Prema tome pak, što se godine 1299. u jednoj ispravi kaže, da su Hrvat in, njegov braća i njegovi sinovi rođaci i srodnici hrvatskoga bana Pavla Šubica Bribirca, te njegove braće Mladena i Gjure, zaključujemo, da je valjda postojala neka zenidbena veza između ovih dviju, možda susjednih velikaskih kuća; sada, e da li je Stjepan imao kćer Stjepka Šubica za ženu, ili je bilo obratno, to se dakako ne da konstatovati²⁷). Svakako je važno to, da su uslijed ovake veze nastupili tješnji odnosi između obih porodica, a potrajali su kroz puna dva decenija. Kad se kuća knezova Bribirskih stala krajem XIII. stoljeća živo zanimati za napuljske Anzuince, nastojeći, da im pribavi baštinskim pravom zajaščeni prijestol ugarski i hrvatski, nadju se kod toga i sinovi te unuci kneza Stjepana. Dašto, da su morali poradi toga kojesta i pretrpjeti, jer im, nesumnjivo u znak blagodarnosti, napuljski kralj Karlo II., dječ nasęga Karla I., dne 14. jula 1299. izdaje jednu priznanicu; razumije, se s razloga, da se kasnije ne zaborave njihove zaluge. U toj se ispravi kaže ovo: «Obzirom na čistoću vjernosti, pak obzirom na milie, korisne i obavljene službe, što su ih knez Hrvat in, sinovi i braća njegova, rođaci i znanci plemenitih muževa Pavla bana hrvatskoga, te braće njegove Gjure i Mladena, knezova dalmatinskih gradova, ljubljenskih i vjernih naših, nama činih, a čine još i sada u positi i nastojanju oko kraljevstva ugarskoga, to im potvrđujemo, ne bi li tako i u buduće činih, Donje Kraje u zemlji bosanskoj, što ih oni drže i posjeduju²⁸).»

Ali ta priznanica nije stoga zajamčila i mir potomcima

kneza Stjepana. Sva je prilika, da su iz susjedne Slavonije, što se tada nalazila Donjim Krajinama na sjever, stale provajjivati pri-staše kralja Andrije III. Mlećanina u njih, te tako knezu Hrvat inu i njegovoj svojoj ugrozavali miran užitak njihova posjeda; bosanskoga bana Stjepana Kotromanica nijesu se trebali bojati, jer je u Bosni bio pravi gospodar hrvatski ban Ravao i njegov

brat Mladen I.²⁹) Kako su knezovi Stjepanici bili slabiji, to su se sasvim prirodno morali ili pokoriti, to jest od Karla I. prihijeci Andriji III. Mlečaninu, ili se uteći zaštitu jačega; oni su ođabrali ono drugo. U taj je čas ban Pavao u tim stranama sve, pravo reci nekrumjenji kraj³⁰), pa stoga i vidimo, gdje ban Pavao zajamčuje u Skradinu dne 2. februara 1301. knezu Hrtvatinu svaki mir i sigurnost obećavši mu, da će poradi vjernih i velikih usluga njegovih, vazda štiti njega i posjede mu od ma koga³¹).

Dokora se zgodise vazne političke promjene. Nekako u martu 1301. bude Anžuvinac Karlo I. u Ostrogonu okrunjen za kralja ugarskoga i hrvatskoga³²), a malo po tom zavlada u Bosni Pavlov brat knez Mladen I. kao ban bosanski. Više je nego vjerojatno, da mu je bila glavna zadaca, da u toj zemlji uništi bogomilstvo, koje se tude veoma brzo proširilo, a kan da su knez Hrvatini i njegov rod takodjer bili pristase te jereze i stoga naravno morali doći u spor s odličnim katolikom i rođakom svojim, banom Mladenom I.; ban udari na njih silom, te im stade otmati neke posjede u Donjim Krajima. Stjepanici se onda utekoše vrhovnoj glavi banu Pavlu, pa tako je došlo dne 30. marta 1304. u spjietskom tranjevačkom samostanu do izmirenja. U ispravi, koja je tom prilikom izdana, kaže se ovako: «Pavao ban Hrvata i Mladen ban bosanski, te Mladen knez triju polja (comes trium camporum)³³) i citave humske zemlje, Gjurto knez spjietski i knezovi Pavao i Grgur, sinovi gospodina bana Pavla, položivši svećanu prisegu, obećaju, da će Hrvatina kneza bosanskih Donjih Kraja i njegove sinove vazda iskrenom ljubavi paziti, te da ne će dirati u njihove posjede niti ih smanjivati. A da ova prisega ostane zauvijek stalna, nalaze ban Pavao, kao starijšina i otac pomenutomu bratu Mladenu i svojim sinovima pod prijehnjom prokletstva, da imadu sve ovo, što je obećano knezu Hrvatinu, njegovoj braći i sinovima, točno i držati³⁴).

Nije poznato, kako je iza toga vladao ban Mladen I., samo se to zna, a to ne sluti na dobro, da je on još u jesen iste godine 1304. ubijen od Bogomila³⁵), Ako uvazimo ono dušmansko raspoloženje knezova Stjepanica prema Brbircima, kako nam se u daljim vijestima javlja, onda smijemo nekom izvjesnošću posumnjati, da su kod toga ubijstva bili upleteni i predji vojvode Hrvoja, Medjutim

prva je posljedica tih bosanskih smutnja bilo to, da je ban Pavao provalio u Bosnu, ondje učinio mir, a po tom postavio za bana prvorođenca svoga Mladena II.³⁶ Od sada nam se «mili rođaci» knezova Brbitrskih kroz dulje vremena ne spominju; tek nakon smrti bana Pavla (u junu 1312.) i neuspjeha bana Mladena II. pod Zadróm čujemo opet nešto o njima. U taj nam se par oni pojavljuju kao odlučni protivnici bana Mladena II.

Knez Hrvatín Stjepanić umro je nekako u isto doba, kad i ban Pavao, a svakako prije godine 1315³⁷). Knez Hrvatín ostavio je iza sebe tri sina Hrvatinića: Vukoslava, koji je vladao Mrenskom župom iz grada Ključa, Pavla, gospodara Zemljičke župe, i Vukca baštinika Vrbanjske župe s gradom Kororom. Stričevići njihovi, to jest sinovi braće kneza Hrvatína, nijesu nam poimence poznati, a niti znamo pod izvjesno, gdje im je bilo držanje; možda u jednom dijelu Završja, to jest u krajevima jugo-zapadno Donjim Krajinama oko Dumnja, Hrijevna i Glamoca, jer nam se početkom druge polovice XIV. vijeka ujedared Hrvatinići ondje pojavljuju. Medjutim rekosmo, da su ona tri nam poznata brata Hrvatinića dušmani bana Mladena II.

Nastojanjem nesavjesne Venecije, kojoj je velika moć kuće knezova Brbitrskih bila trn u oku, nastale su u Hrvatiskoj smutnje, koje su svrstile ne samo ličnom propašću bana Mladena II., već i rasulom čitave njegove porodice na tu današnje sjeverne i srednje Dalmacije, dakle na tu interesne sfere republike sv. Marka. Gradovi Šibenik i Trogir stadoše se buniti, onda mnogi velikasi hrvatski, šta više, njima se pridruži i slavanski ban Ivan Babonić, a konačno, kad je kaos već bio općenit, uplete se u čitavu stvar sam kralj Karlo I. i zaglavio je padom Mladenovim. U tom tužnom odsjeku hrvatske historije, uloga sinova kneza Hrvatína, a možda i njihovih stričevića, veoma je žalosna. Godine 1319. pristupili su zavjeri, koja je ista za tim, da se ban Mladen II. izdajnički pogubi, no kako je ona bila još za vremena otkrivena, bude i osuđena. Godine 1322. opet pridružiše se oni sa svojim četama slavonskome banu Ivanu Baboniću, Kurjakovićima i Nelipiću, te su tako u velikoj pomogli, da je Mladen II. u septembru iste godine bio kod Biskoga, u današnjem donjem Dicom, Sinju na jug, ametom

potučen, a onda se oni poklone u Kninu kralju Karlu I. Premda nam nijesu sačuvane isprave, ali je više nego vjerojatno, da je tom prilikom Karlo I. i njima, kao što je ostaloj gospodi, potvrdio stara privilegija i povelje. Pad bana Miadena II. bio je i od velikoga zamašaja po politički razvitak banovine Bosne, kojoj su Donji Kraji pripadali. Sada se Stjepan Kotromanić odružio od hrvatskoga bana, te zavladao pod vrhovnim okriljem ugarskim sam u svojoj djedovini³⁹).

Kazali smo, da je knez Hrvatinić ostavio iza sebe tri sina; napomenut ćemo dakle o svakomu od njih ono malo, što se za danas o njima znade, iz pouzdanih izvora. Prvi se spominje knez Vukoslav. On je godine 1315. došao u Santicu u Mrenskoj župi, pa se tude izmirio s Vukom Obradićem i njegovim sa-ničkim plemenom, s kojim je bio od nekoga vremena u zavadi³⁹). Deset godina poslije toga, naime 25. maja 1325., opet se sa-stajemo s njime. Toga su dana stupili pred njega u Ključu braca Ceperna, Gjurio i Budec, te su ga zamolili, da bi dobro-stvo dao sinu istoga Gjure, što ga je rodio s kneževom kmeticom Maricom Hranicevom, ličnu slobodu. Vukoslav, spo-mižući se njihovih zasluga i vjernih službi, dragovoljno to učinio i to pred svjedocima: magistrum Damjanom, Radoslavom Radiceom, Cepernom, Gjurcom kneževim kapelanom, Vukoslavom Vukomirovićem, Budanjom Koluniceom, te Budislavom Grdo-miliceom; pristavi pak bjehu: Dragoš Mitrović i knežev župan Radice⁴⁰). Poslije toga nestaje knezu Vukoslavu i traga u spo-mentima. Imao je tri sina, Vlatka, Vuka i Pavla⁴¹), od kojih nam je najbolje poznat Vlatko Vukoslavić, a spo-miže se osim godine 1325. još i 1354. i 1357. zajedno sa svojim sinom Vukoslavom Vlatkovićem. O njima će biti još nešto niže govora.

Dragi sin Hrvatinov bio je knez Pavao, a kazivali smo već, da se vladanje njegovo širilo po Zemljičkoj župi. Prvi ga puta bilježe izvori godine 1323., kad je izdana pred njime jedna povelja, i to, kako se čini, na gradu Zemljiku u središtu isto-imene župe. U njoj se kaže, da je Berislav Skočić uveo pred brojnim svjedocima u polovinu posjeda polja Gomile kneza Beroja Dobroslavica, a konačno izrično naglasuje, da se sve to zbiljo u vrijeme, kad bješe «Stjepana bana sin u svoj Bosni» gospodar, a Pavao Hrvatinić «svemu Zemljiku»⁴²). Drugi i

posljednji puta se sastajemo s knezom Pavlom dne 23. oktobra 1332., kad se navodi u ugovoru, što ga je sklopio ban Stjepan Kotromanić s Dubrovcanima; knez Pavao se tude javlja kao zastupnik i svjedok «od Završja», a to znači, da je Pavao Hrvatinić pored od oca baštinijene Zemljičke župe posjedovao u to doba još i zemljišta u tom kraju⁴³). Dakako, kako je do njega došao, da li silom, založnim, ili baštinskim pravom, toga ne saznasmo. Iz listine kralja Ljudevita I., što je izdana 14. marta 1357. na Višegradu, jasno se razbire, koji je dio Završja bio u vlasti kneza Pavla, ili bar, koji su dio njegovi sinovi Grgur i Vladislav naslijedili: bješe to kraj oko Grebena i Glamoca⁴⁴).

Treći je brat knez Vukac, otac našega Hrvoja. O njem znamo još i najviše. Kako se razmjerno dosta kasno s njime sastajemo, pa kad uzmemo u obzir godinu smrti njegova oca kneza Hrvatina Stjepanića, a i to, što se javlja pravo reci baš kasno poslije brace svoje, to jest između godina 1357. do 1380., ne može biti sumnje, da je bio najmlađi. Sta više, sinovi brace mu Vladislava i Pavla ističu se već kao zreli ljudi, dok nam se on prvinom spominje.

Ni u Hrvatskoj ni u Bosni nije se nikad znala jedna ista grana dinastijska održati kroz duže vremena; a tako je bilo i u Srbiji. Razlozi toj veoma karakterističnoj pojavi imadu se tražiti u jednu ruku u mal' da ne redovitom pomanjkanju direktnih potomaka vladalackih, to jest u tom, što oca nije redovito naslijedio sin, a u drugu ruku u zatornoj bratskoj svadji, koja bi prečesto po vladaočevoj smrti preotela maha u porodici. Dakako iz toga se zla rodilo, kao prirodna posljedica sredovječnoga feudalizma, drugo: jaka plemenska aristokracija kod takih se prilika svagda znala i umjela uplitati u pitanje nasljedstva, te pokazivala volju svoju u slobodnom izboru; trajno joj oteći to pravo, za čudo, nije nikad uspjelo ni jednom vladaru u našem narodu.

Ban Stjepan Kotromanić umro je drugom polom godine 1353. ne ostavivši potomka. Stoga je sada vlast imala prijevći na Tvrtka, najstarijega sina brata mu Vladislava, u taj čas još malodobna mladića od kakih petnaest godina, u čije je ime preuzela vladanje mati mu Jelena, kći Kriškoga kneza Jurja II. (Subića.⁴⁵). Protiv ovake nove vlade podiže se Ključki knez

Vlatko Vukoslavić, a možda i ostali rođ⁴⁶). Svakako je pobuna bila ozbiljnija značaja, dok vidimo knjeginju Jelenu gdje polazi nekako u to kritično doba sa svojim mlađim sinom Vukom u Ugarsku; više je nego vjerojatno, da je ona tom prilikom zatražila pomoć, ili bar zaštitu u vrhovnoga gospodara bano-vine bosanske, kralja Ljudevita I. To slutimo po tome, što je ugarski put Tvrtkove matere bio povoljan po njezin politički položaj: knez Vlatko Vukoslavić zatraži izmirenje, dašto priznaši novoga bana i privremenu žensku regenciju. U pomirbenoj ispravi pak, koja je malo po tom izdana knezu Vlatku Vukoslaviću, omdah se u početku naglasuje, da je to onda bilo «kda pride gospoja bana mati s Ugr' i svojim sinom s knezom s Vikom», dakle se polaze važnost na taj povratak njezin. Pomirenje između otpornoga kneza Kriučkoga, ter knjeginje Jelene i bana Tvrtka bje zvanično proglašeno godine 1354. na saboru «vse zemle Bosne i Dolnih Kraj i Zagorja i Humske zemlje» u mjestu zvanom Milje, koje će za cijelo biti identično s današnjim Miliševcem na desnoj obali rijeke Bosne u gradačkom kotaru. Sabor su posjetila mnogobrojna bosanska gos-poda, a izrično se u ispravi navode: kaznac Boleslav, tep-cija Ivan, knez Vaj Dobrovojević, vojvoda Furčija, knez Mrkoje, župan Crnog, knez Vladislav Obradović, župan Vučina Tepčić, knez Vlatko Obrenović, i knez Bogdan Bjelanić. U odredjeni čas položiše «na moćeh i na evangelij» knjeginja Jelena, ban Tvrtko i pomenuti bosanski velikaši kano svjedoci i jamci, prisegu, kojom zajamčiše knezu Vlatku Vukoslaviću i njegovoj djeci svaki mir i sigurnost, dok god su živi; knez Kriučki ne će u njih nikada biti niti jamac, niti talac, niti uznik, što vrijedi i za djecu njegovu, dakle im se daje potpuna lična sigurnost; onda se kunu, da će mu ostati vladanje netačnuto, naime u onom stanju i opsegu, kako ga je imao u doba smrti bana Stjepana Kotromanića; a u tom se poslu odnosi prisega i na bratučeda kneza Vlatka, dapače i na njihove poda-nike, to jest od strane vlasti zajamčuje im se sigurnost imetka; konačno se kaže, u slučaju ako bi knez Vlatko Vukoslavić «koju nevjernu zašl», da mu se onda ne učini ništa tako dugoo, dok se ne sazove sabor Bosne, Donjih Kraj, Zagorja i Humske zemlje, koji će ga «ogledati», a to znači, da će sabor povesti istragu protiv njega i prosuditi njegovu krivnju; bude li pak

prolašsen krivim, ne će mu se pogaziti zadana vjera, «dokole ne bude doma u svoje hiže u Ključu», to jest, knez Vlatko može se na odgovornost pozvati samo na njegovu vladanju⁷⁾. Izmirivši se ban Tvrtko tako s knezom Vlatkom, udje na proljeće 1355. sa svojom vojskom u Hrvatsku i Dalmaciju, gdje je stao osvajati neke gradove u ime kralja Ljudevita I., dok mu je mati Jelena nastojala, da ma kako izmami udovici svoga brata Miladena III. († 1348.) tvrdi grad Kliš, dašto i opet u kraljevsku korist⁸⁾. Medjutim uza sve to, što se ban Tvrtko pokazivao kao odan vazal ugarsko-hrvatskoga kralja, ipak Ljudevit I. nije bio sasvim zadovoljan; ubrzo se jasno pokazalo, da je naumio banovinu bosansku umanjiti, a ostatak većma skućiti pod svoju vlast, ter od bana samoga učiniti u neku ruku svoga namješnika. Kazumije se, da ga je na to ponajviše moralo ponukati srećno ratovanje njegovo s Venecijom, čega je neizbjježiva nagrada konačno imala biti tako željno izčekivana i teško stećena dalmatinska obala. Ova opet pod kraljevskom vlasti ipak je u prvom redu bila npućena na zaledje, a to znaci na Hrvatsku i Bosnu; stoga i jest Ljudevit I. nakanio, da to zaledje proširi, dakako na štetu Bosne, čije su zapadne oblasti i onako najvećim dijelom vremenom pootele hrvatske župe.

Da lakše postigne, što želi, ugarsko-hrvatski kralj stao je najprije mamiti pod svoju vlast neke bosanske velikase, tražeći od njih, da se odmetnu od bana Tvrtka, a pokore ravno njemu i njegovoj zaštitu. Sačuvao nam se taki jedan značajan primjer, koji za cijelo nije bio jedini, a inače tijesno ulazi u opseg naše radnje. Poznato nam je, da je još oko 1332. knez Pavao Hrvatinčić zavladao u jednom dijelu Završja, i to krajem oko Glatoca i Grebena. Po smrti njegovoj, baštini su taj prijedio njegovi sinovi Grgur i Ladislav, a pored njih još i Grgur Stjepanić, nesumnjivo član iste porodice, možda potomak kojega od inače poimence nam nepoznate braće kneza Hrvaćina. Na ove je knezove kralj Ljudevit obratio pažnju svoju, i to s uspjehom, jer već dne 14. marta 1357. piše im iz Višegradu ovako: «Saznali smo iz pouzdana izvora, da ste se naumili nama pokoriti; stoga vam obecajemo, da ćemo vama, u slučaju ako vas naum izvedete, te se iskazete vjerni sv. kruni kraljevskoj i kraljici, sve vaše gradove i posjede, baštin-

skim pravom stećene, potvrditi neopozovljivom potrdom, te zajamčiti vaše nobićanske slobostine, dapače izuzet čemo vas za vazda ispod moći i suda bana bosanskoga, te vas uzeti pod osobitu našu kraljevsku milost⁴⁹⁾. Knez Grgur Pavlović, zovu kralju Ljudevitu, te se izneyere svoje banu Tvrtku. Posjedica toga čina bila je, da su tada Zapadne Strane ili tako zvano Završje, došle pod vlast ugarsko-hrvatskoga kralja, pod kojim su i ostale do pred kraj XV. vijeka⁵⁰⁾. Dakako, taj je rdjavi primjer Grgura Pavlovića lasno mogao djelovati i na druge bosanske velikase. Svakako ne ponavlja ban Tvrtko sa svojim bratom Vukom i majkom Jelenom bez razloga još prije jula iste godine 1357. rodjaku Grgurovu, knezu Vlatku Vukoslavicu, i njegovu sinu Vukoslavu Vlatkoviću prisegu od god. 1354. pred mnoštvom najodličnije vlastele, a izrično je dopunjava time, da mu je svaki mir i puna sigurnost zajamčena pored sve nevjere njegovu bratućeda Grgura Pavlovića, pa počinio taj, što mu drago. Tom se prilikom uz ostalu banu vjernu vlastelu prvi puta spominje knez Vukac Hrvatinić, stric Grgura Pavlovića i Vlatka Vukoslavica⁵¹⁾.

Ban Tvrtko time ipak nije osujetićo nakana Ljudevitovih. Nesumnjivo je, da je Bosni zaprijetila velika opasnost od Ugarske, dok joj se gospodar morao malo prije jula ili odmah početkom toga mjeseca godine 1357. s kraljem nagoditi i mir sklopiti. Uvjeti toga mira dosta su nam dobro poznati: prvo, kralj Ljudevit I. potvrđuje Tvrtku i bratu mu Vuku vladanje u banovini Bosni i Usori, ali se za uzdarje ban odriče u korist Ljudevitovu citave Humške zemlje sa svim gradovima, jer to da po pravu ide u ime miraza kraljicu Jelisavetu, kćerku bana Stjepana Kotromanića; drugo, ban Tvrtko se obvezuje, da će iz svoje banovine tjerati i goniti patarene i nalicne here-tike; treće, ban će kralju biti iskreno vjieran i odan, ter će mu sluziti kod svakoga poduzeca, kad ga kralj pozove; četvrto, ban, ili brat mu, vazda će lično boraviti na kraljevskom dvoru, dasto kao talac⁵²⁾. Tako postade ljeti 1357. ban Tvrtko potpuno vaza ugarsko-hrvatskoga kralja: odista, ne samo neugodan, već i nepriličan položaj. Zacijelo je u to doba nastao onaj napis kod Zaušja blizu Donje Drežnice u današnjoj Hercegovini, u kojem se kaže: «Se pisa rab bozji i svetago Dmitrija

u dni gospodina kralja ugarskoga Loisa i gospodina bana bosanskoga Tvrtka⁸³). Dubrovcani pak smatrali su bana Tvrtka više kao kraljeva službenika, nego li kao samostalna bana, jer ga u svojim spisima zovu: «po nalogu kraljevskomu ban»⁸⁴). Ne može biti sumnje, da je taki položaj morao bana Tvrtka i njegovu vlastela veoma boljeti, i da su stali razmišljati, kako da ga se oprost. U tome treba tražiti poglaviti uzrok krvavome sporu, što je u brzo nastao između kralja i bana, a potvrđuje ga i tajnik kraljev, Ivan arcidjakon Kikuliški, jer pričajući u svom životopisu Ljudevita I, kako je on poslao vojsku u Ugarskoj podložnu Bosnu, kaže, da je to učinio stoga, da se ondje «uništi drskost nekih buntovnika»⁸⁵). Te nam riječi opet najkrasnije dopunjuje i rasvijetljuje sam ban Tvrtko, kad u jednoj ispravi svojoj od 11. augusta 1366, obzirem na taj rat kaže: «K' da se podvize na me ugrski kralj u ime Ludovik», dakle je kralj rat započeo s političkih razloga⁸⁶). Iz toga se jasno vidi, da ne valja davati osobite važnosti riječima kralja Ljudevita, kad u više svojih onodobnih isprava kaže, da ga je na bosansku vojnu naveo «pustošenje bezbrojne množine heretika i patarena, a na štetu prave vjere kršćanske»⁸⁷). Pošto znamo sigurno, da je ban Tvrtko bio katolik⁸⁸), to se te riječi mogu jedino tako tumačiti, ako uzmemo, da se oko bana svoga skupila sva zemlja i obje njene konfesije. Da je odista tako i bilo, uvjerit ćemo se odmah, čim saznamo, kako je bosanski rat ispao po ugarsko-hrvatskoga kralja. Nema sumnje, radilo se o opstanaku Bosne kao autonomne banovine ili kao ugarske provincije.

Kralj se odlučio da će Bosnu napasti u isti čas s dvije strane i s dvije vojske. Jednu je povjerio palatinu Nikoli Kontnu i ostrogonskomu nadbiskupu Nikoli, svome kancelaru, u koga se nalazio veliki dupli državni pečat, a imala je, prešavši Savu negdje oko današnjega Samca, ili Broda, provaliti u Usoru i osvojiti grad Srebrenik. Druga vojska, kojom je zapovijedao on sam glavom, udarila je sa sjevera iz Slavonije te provaliti u župu Plivu i njezino središte, tvrdi Sokol-grad. Prema onome, što je Ljudevit već prije učinio, naime da je oteo Tvrtku Humsku zemlju i Završje, očito je, da je sada smjerao Bosnu ograničiti na prvotnu oblast toga imena: na porječje gornje Bosne negdje do Vranduka na sjever, do Drine na istok, a do Vrbasa na zapad.

Već u februaru 1303. godine pronjiše se po Dalmaciji glasovi, da će doskora kraj Ljudvit s kraljicom Jelisavetom doći u Zadar. Sada se uzurbaše i drugi gradovi, želeći, da i njih posjeti kraljevski par, dašto s razloga, što su take posjete redovito ostavljale ugodnih uspomena, naročito u pogledu sloboština i posjedovnih prilika gradskih. Tako zaključče Trogranski u svome vijecu dne 14. februara, da se imadu otpremiti poslanici u susret kralju i kraljici, koji će stići u Zadar, da ih zamole, da pohode i Trogr. No malo dana potom saznanalo se, da dolazi samo kralj, na što ohladi oduševljenje trogrsko, te vijecu zaključči dne 4. marta, da se kralju u Zadar pošalju ih dva poslanika, koji će ga pozdraviti, ter mu se pokloniti u ime općine. Medjutim kraj Ljudvit nopče nije došao u Dalmaciju⁵⁹), već samo ban hrvatski Nikola Szecsy, koji se nastanio u Kriunu⁶⁰). Dakako, radilo se o budućem ratu s banom Tvrtkom, pa stoga i jest razumljivo, zašto nam zapisnici trogrske gradske općine za to vrijeme bilježe tek take glase, što razjašnjuju kraljevo oružanje. Kroz čitav april, maj i juni, jednako čujemo, gdje ban trazi čas vojske, čas oružja, a jednom zgodom, dne 13. juna, dapače i galiju! Zamisljivo je, što Trograni dne 29. juna zaključuju, da će opraviti svoje gradske zidine, kan da žele da budu spremni na svako zlo⁶¹).

Istodobno uskomešalo se i dubrovačko drzavno vijecu; dakako, kao trgovačkoj vlasti, republici su bili sasvim drugi interesi na umu, nego li ostaloj Dalmaciji. Kad su drugom polovicom maja stigli u Dubrovnik zli glasovi iz Bosne, koji su javljali, da će brzo doći do smutnja, zabrinu se velje vijecu te u svojoj sjednici od 20. maja zaključči, da se o tom odmah ubavišeste Dubrovčani trgovci po svoj banovini Bosni, te da se podjedno od strane vlasti poduzmu nužne mjere, kako na spas onih trgovaca, tako i na očuvanje blagostanja dubrovačkoga. Taj je predlog onda predložen gradskom knezu i malomu vijecu. Malo se vijecu zatim sastalo dne 4. juna u sjednicu, te zaključči, da se otpreme poslanici spomenutim trgovcima po Bosni, koji će im dostaviti republičin nalog, da se ni pošto nijedan od njih ne bi usudio ostate, ili se nastaniti po bosanskim tvrđama, dapače niti robe svoje u njima pohraniti, pod prietnjom globe od pet stotina perpera. Sjutradan budu kao poslanici određeni: zlatar Sime Sjepanov, Ratko Za-

manja i Miška Vlahov Saraka, a knez Vlaho Lukarević ih opskrbi posebnim napukom, šta da rade, te naredbom na one trgovce. No trgovcima kano da se činilo, da baš ne će biti tako strasno, jer se nijesu rado odazvali kneževu nalogu, stoga dne 18. juna knez Vlaho Lukarević ponovno izdade na one trgovce nalog, zahitjevajući od njih, da se povuku sa svojom robom iz Bosne u sigurnije Primorje, a sve to pod prijetnjom gubitka lične slobode i imetka⁶²).

U to planu već i rat. Koncem juna ili najkasnije početkom jula 1365. uze se kralj Ljudevit sa svojom vojskom kretati preko Slavonije na Vrbas, te pade u Plivsku župu, kojoj je, kako znamo, središte u tvrdom Sokolu gradu. Podsadom i juršem na nj počela je vojna kraljeva, ali je i potpunim neuspjehom za nekoliko dana svršila. Znamo pod izvjesno, da se Ljudevit nalazio dne 8., 9. i 10. jula pod Sokolom gradom⁶³), a već 19. jula izdaje on jednu povelju u Virovitići nedaleko Drave⁶⁴); najbolji dokaz kratkotrajnosti rata. Kralj ne govori o toj neuspjeloj vojni ni u jednoj listini svojoj, a presućuje je i njegov tajnik i zivotopisac Ivan arciđjakon Kikilluški; ali zato nam o njoj govori ban Tvrtko u povelji od 11. augusta 1366., što ju je izdao u župi Kani pod gradom Prozorom, ovako: «Strvgrth milost svoju gospodsku svojemu vjernu sluzi, u ime vojvodi Vlkcu Hrvatiniću, za njegovu vjernu službu u ono vrijeme, kada se podize na me ugrski kralj, u ime Ludovik, i prihodi u Plivu pod Sokol i ondazi mi vojvoda Vlkac vjerno posluži⁶⁵»). Dakle Sokol grad obranio je vojvoda Vlkac Hrvatinić, šta više, tom je prilikom kraljeva vojska tako nemilo postradala, da je Ljudevit ne samo naglo napustio podsadu, već se opet vrbaškom dolinom preko Slavonije povratio u Ugarsku. Za nagradu darova ban Tvrtko pomenutom vojvodi Vlkcu Hrvatiniću čitavu župu Plivsku⁶⁶), pa tako je od sada, to jest od augusta 1366., poro-dica Hrvatinića vladala Vrbanjskom, Mrenskom, Zemljičkom i Plivskom župom; dasto, na nov je posjed odmah i preneseno staro ime Donji Kraji. Medjutim je provalila i ona druga ugarska vojska u Usoru, te se dala na podsjedanje grada Srebrenika. Tajnik kraljev, jur poznati nam Ivan arciđjakon Kikilluški, kaže, da je svako podsjedanje bilo uzaludno, tako da su palatin Nikola Konth i ostrigonski nadbiskup morali grad napustiti, izgubivši silu ljudi i stvari. Dapače, neke noći bude iz čadora

nadbiskupova, koji je bio, kako znamo i kraljev kancelar, ukraden (tako priča naš zivotopisac) veliki dupli državni pečat, koji su po tom tati prodali nekom zlataru u erdeljskoj Bistrici⁽⁷⁾. U brojnim svojim poveljama potvrđuje to i kralji: svakako je to službena verzija o tome, kako je na neuspjeloj bosanskoj vojni nestalo državnoga pečata, a u istinu možda je izgubljen na divljem bijegu. Prema tome dakle poraz velikoga Ljudevita bio je te godine u Bosni potpun: Bosna je sacuvala oružjem u ruci svoj politički individualitet, a Tvrtko se sada prozove: «Božjom milošću ban citave Bosne», dok republika mletačka dne 7. septembra 1364. učini njega, brata mu Vuka i mater Jelenu svojim gradjanima⁽⁸⁾).

Medjutim pobjedonosni ban nije se dugo nazivao slave svoje, jer već nakon dvije godine, to jest u februaru 1366., je rođeni mu brat Vuk s knezovima Dabisićima, naime Vladi-slavom, Purcom i Vukom. Razlozi njihesu izričkom poznati, ali je ipak vrlo vjerovatno, da se tom prilikom radio o tom, da Tvrtko ustupi bratu svomu Vuku, možda prigodom njegove puno-ljetnosti, stanoviti komad banovine i naslov suvladarski, a toga on nije htio da učini. Buntovnici dobro uspješ, jer su, odr-zavši mejdan, proterali iz Bosne bana Tvrtka i njegovu mater knježinju Jelenu, ter proglasili Vuka svojim banom. Prohtera-nomu banu ne preostade sada drugo, nego se uteći zaštitu kralja Ljudevita; taj mu odista i pomogne, pa tako se Tvrtko povraći u Bosnu još polovicom, marta iste kritične godine 1366., ali ne u citavo predjašnje svoje vladanje; čini se, da je kralj sebi pridržao koji dio⁽⁹⁾. Brat mu Vuk i Purca Dabisić srećno umaknu u Dubrovnik, no za to budu uhvaćeni Vladislav i Vuk Dabisić, ter nemilo postadaše: prvi izgubi oči, a drugoga pro-guta tamnica,⁽¹⁰⁾ Sada se opet Tvrtko piše: «Milošću božjom i našega gospodara kralja Ljudevita ban Bosne.»⁽¹¹⁾ Da je poro-dica knezova Hrvatinica za vrijeme te bune stajala uz Tvrtka, najbolje dokazuje to, što je još iste godine u augustu ban na-gradio vojvodu Vuka Hrvatinica župom Plivskom.

Drugom polom mafa sljedeće godine 1367. krene ban Tvrtko u Dubrovnik u pohteru za svojim bratom. Prvo ga juna nalazimo ga u Dubrovniku, kad potvrđuje ona privilegija, što mu ih je dao predšašnik i stric njegov, ban Stjepan Kotromanić,

ali uza sve to Dubrovčani ne htjedose izručiti političkoga bje-
 gunca.⁷²⁾ Prognani bančić Vuk stao je sada iz progonstva svoja
 raditi protiv brata Tvrka i to preko pape Urbana V. i kralja
 Ljudevita I.⁷³⁾ Ove svadje upotrebi konačno kralj, ne bi li
 osvetio poraz od godine 1363, te udje s vojskom u Bosnu i
 pade pod tvrđi Bobovac; grad je branio Stjepan Rajković, ali
 kao što pod Sokol-gradom, tako prodje Ljudevit i pod Bo-
 bovem. Po odlasku kraljevu izmiri isti Stjepan Rajković oba
 brata: Vuk postade suvladarom s banskim naslovom, a zaci-
 jelo još mu je i stanoviti dio banovine predan u upravu. Za
 nagradu Tvrko »satvori milost svoju i moje matere, mnogo-
 postene gospoje Jelene i mojega brata gospodina bana Vl-
 kica«, obdaruši ga nekim gradovima i imanjima.⁷⁴⁾ Iza toga je
 Tvrko imao mirno vladanje, čime mu se pruži prilika, da stane
 razmišljati oko osiđenja vlasti svoje. Kod toga mu pomože
 još i to, što je kralj Ljudevit I. sav svoj interes obratio na po-
 slove poljske, radeći, da ga ondje zapane kruna, a tako zane-
 mario jug.

Poznato je, da su nakon smrti cara Stjepana Dusaana (20.
 decembra 1355.) nastali veliki neredi i teške smutnje u njegovoj
 državi, a take su je prilike u brzo i rasteple na sitnije dije-
 love. Duskora izumre Nejakim Urošem (2. decembra 1371.) di-
 nastija Nemanjića, a i Turci se gotovo u isti čas nadjoše, da
 se jave kao politički baštinci još nedavno tako snažnoga car-
 stva. Bistromu i pokušanom oku Tvrkovu nije mogla vaz-
 nost takog novog političkog položaja na jugu njegove države
 uteći. Djed njegov, ban Stjepan Kotroman, koji je oko godine
 1314. umr'o, imao je za ženu Jelisavetu, kćerku srpskoga kralja
 Stjepana Dragutina, sina Stjepana Uroša I.,⁷⁵⁾ prema tome dakle,
 bio je u rodu po tankoj krvi s izumrlom dinastijom Nemanjića,
 a on ne samo da je to stao isticati,⁷⁶⁾ nego se stao i otmati
 za posjede iste porodice. U slozi s knezom Lazarom Grehljano-
 vićem osvoji godine 1374. svu humsku zemlju i onu oko gornje
 Drine, a sam oko 1376. profjera iz Travunje Jurja Baisića, tako
 da mu je vlast tada sezala na jugu preko Humske zemlje i
 Travunje do Kotora i Onogošta (Nikšića), dok je na istoku
 držao u svojim rukama jedan dio Rase do Sjenice, gdje se
 takodjer nalazilo Mileševo s grobom sv. Save.⁷⁷⁾ Osihvi se
 tako, odlučni se, da na osnovu baštinskoga prava obnovi kra-

Ijevstvo Nemanjića. Ljeti 1377. dade se na grobu sv. Save okruniti »sugubim vijencem«, kako ga sam zove, to jest dvostrukom krunom u znak srpske i bosanske zemlje, prozavši se: »Stefan Tvrtko po milosti gospoda Boga kral Srbljem, Bosni, Primorju, Hlmsci zemli, Dolnim Krajem, Zapadnim Stranam, Usori, Soli i Podrinju i k tomu.«⁷⁸⁾ Tim su krunisa-njem, koje su Dubrovčani i Mlečani odmah priznali, presla i sva prava Nemanjića na njega i njegove baštinke. Nema sumnje da je kod toga sudjelovala i pomagala Tvrtka porodića knezova Hrvatića, a izrično su nam navedeni u povelji od 10. aprila 1378., kojom novo-okrunjeni kralj potvrđuje u Zrnovici Dubrovčanima njihove povlastice, Vlatko Vuković, Vukac Vladislavić i vojvoda Vukac Hrvatić.⁷⁹⁾ Ali ovo je i posljednji puta, što se vojvoda spominje pored kralja svoga, jer još ove godine, ili slijedeće 1379., umrije ostavivši iza sebe četiri sina: Hrvoja, Vuka, Dragišu i Vojslava. Od ovih svakako je bio najstariji naš Hrvoje, a rodio se valjda oko 1350. godine, možda na Kotor-gradu, gdje mu je otac imao baštinu, a i on sam najradije boravio. Kako je kralj Stjepan Tvrtko visoko cijenio zasluge ove porodice, vidi se po tome, što je po smrti vojvode Vukca Hrvatića u sporazumu s bosanskom vlastelom na svom kraljevskom dvoru u Moištri dne 12. marta 1380. obdario kneza Hrvoja dostojanstvom velikoga vojvode, koju je čast do onda nosio otac njegov, darovavši mu podjedno tri sela u do-lini Lašve, Trbensu, Lupnicu i Bilu, i to uz narocitu klauzuru, da, ako bi tko od nasljednika Hrvojinih protiv njega ili njegovih potomaka počinio nevjernu, zbog kojih bi valjalo oduzeti ona tri sela od Hrvojeve porodice, onda neka to okaje krivac, ali da se od ostalih suvlasnika ne može uzeti darovina. Toj svečanoj zgoti prisustvovao je od njegova roda vojvoda Vlatko Vuković, dok su starija braća i sinovci vojvode Vukca Hrva-tinića zadržali jur pomri.⁸⁰⁾

Posto se vojvodom Hrvojem i onako bavi najveći dio ove naše radnje, to čemo sada još u kratko napomenuti ostale članove porodice knezova Hrvatića, da se vidi uloga njena u sredovječnoj historiji bosanskej.

Sa svojom ženom Jelenom Nelipićevom, kćerkom kneza Ivana Nelipića, koja se poslije smrti njegove preudala za bosanskoga kralja Stjepana Ostoju, rodio je Hrvoje jedinca sina

Balsu Hercegovica, a spominje se izmedju god. 1400. do 1416. Cini se, da nije dugo vremena prezivio oca svoga, dok mu obzitrom na politicku vaznost ni sjena nije. Balša je ostavio dvije kćeri, Katarinu i Dorođeju; prva se udala za bosansko-ga kneza Tvrtka Borovinića, a druga najprije za kneza Ivaniša Blagajskog, i to nešto prije godine 1423.⁸⁷⁾ Dorođeja ostade oko 1446. udovicom sa sinom Nikolom, na što je, možda u znak rodbinstva, bosanski kralj Stjepan Ostojić uzme u svoju zaštitu sa svim, što ima od krunice ugarske.⁸⁸⁾ Ali već 1448. preudade se ona za kneza Martina Frankakapana, pa mu tom prihtkom donese kao miraz grad Kozaru u Bosni, a kasnije još i župu Vrbasku s Vrbaskim Gradom (danas Banjaluka).⁸⁹⁾ Hrvoje je imao, kako znamo, tri brata, s kojima čemo se mi, kao s pomagacima njegovim, još bolje upoznati. Ovdje budi samo spomenuto, da je Vuk Vukčić rodio sa ženom Ankom kćerku Jelenu Katarinu (1396.—1421.), koja se bila udala za čuvenoga vojvodu bosanskoga Sandalja Hranica,⁸⁴⁾ a Dragiša Vukčić imao sina vojvodu Ivaniša Dragišića (1434), čiji su sinovi knezovi Pavao, Marko i Juraj (1446.), napokon Vojslav Vukčić sina Jurja Vojsalica (1399.—1434.), oca vojvode Donjih Kraja, Petra Jurjevića (1434.—1452.) i Jurja Jurjevića (1434.).⁸⁵⁾ Od Hrvojevih sestara poznate su nam Vucića i Resa. Vucića se udala za strica brate Vukasina i Vukmira Zlatonosovića, a Resa za tepaciju Batala Santica, go-